

Svaru kausos – kvalitatīvs medijs un zinošs lasītājs

Ar zināšanām pret dezinformāciju

Par medijpratību un vienu no tās aspektiem – viltus ziņām – pēdējos gados stāstīts daudz. Nenoliedzami, ka medijos un citos informācijas kanālos, kuru kļūst arvien vairāk, sniegtā informācija ietekmē sabiedrības attieksmi pret dažādiem jautājumiem, iespaido rīcību. To īpaši ietekmē pēdējo gadu globālie notikumi, *kovida* pandēmija, karš Ukrainā. Tāpēc gan valsts iestādes, gan nevalstiskās organizācijas turpina rīkot dažādām mērķauditorijām paredzētas kampaņas, izglītojošus seminārus, lekcijas. Ir pieejami arī vienkārši padomi, kā atšķirt uzticamu informāciju no nepatiesas un neiekrist viltus ziņu lamatās. Pērn oktobrī Pasaules medijpratības un informācijpratības nedēļā īpaša uzmanība tika pievērsta tieši uzticēšanās stiprināšanai kā medijpratības pamatam. Varētu domāt, ka esam kļuvuši zinošāki, iegūto informāciju izvērtējam kritiskāk un lielajā dažādu ziņu okeānā spējam orientēties vieglāk. Vai tā tiešām ir, centāties noskaidrot, gan vaicājot mediju politikas ekspertei, gan novada bibliotēkās, kā arī veicot aptauju.

Viltus ziņa – apzināti radīta melīga, maldinoša, nepatiesa informācija, kas pēc formas un satura atgādina žurnālistikā izmantotu jaunumu pasniegšanas veidu, radot iespaidu, ka tā ir sabiedriski nozīmīga, patiesa, faktos balstīta informācija.

(Avots – Nacionālā enciklopēdija)

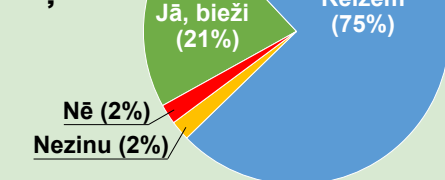
Galvenie principi informācijas ieguvē – pārbaudīt avotu, izvērtēt, salīdzināt...

Ar tiešsaistes aptaujas palīdzību centāties noskaidrot, kādi ir cilvēku mediju lietošanas paradumi, vai ikdienā nācies saskarties ar maldinošu informāciju, kā arī to, cik aktuālas ir medijpratības un kritiskās domāšanas prasmes. Jāatzīmē, ka aptauja nesniedz visaptverošus datus, taču iezīmē vairākas tendences. Kopā aptaujā piedalījās 95 respondenti, šoreiz galvenokārt iedzīvotāji vecumā no 30 līdz 70 gadiem.

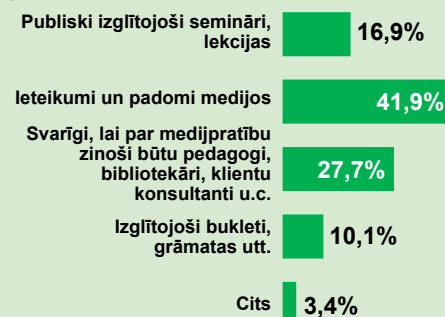
Vispirms būtiski uzsvērt, ka lielākā daļa respondentu (67%) apliecina, ka mediju sniegtā informācija daļēji ietekmē viņu personīgo viedokli par dažādiem jautājumiem. Tāpat lielākā daļa atzīst, ka saskārušies ar viltus ziņām, un uzskata, ka spēj atšķirt maldinošu informāciju no patiesas. Devīniem respondentiem gadījies noticēt arī maldinošai informācijai (ar veselību saistītos jautājumos), tas saprasts tikai vēlāk.

Aptauja atklāj, ka biežākie iedzīvotāju informācijas avoti ir interneta portāli (74 atbildes), sociālie mediji (59), kam seko televīzija (54), radio (31) un prese (29), daļa norādījuši vairākas atbildes. Tikmēr uz jautājumu, kuriem avotiem uzticaties visvairāk, vairums (75) norāda tradicionālos medijus (televīzija, radio, prese), ceturtdaļa uzticas interneta ziņu portāliem, un tikai daži – sociālajiem medijiem. Lūdzām norādīt arī konkrētus avotus vai viedokļa līderus. Daudzi nosaukuši Latvijas sabiedriskos medijus (Latvijas Televīzija, Latvijas Radio un *lsm.lv*), arī *TVNET*, *Delfi* un citus tiešsaistes ziņu portālus. Dažās atbildēs minēti arī ārzemju mediji. Tāpat nosauktas arī vairākas personības, piemēram, Guntis Bojārs, Inga Sprinģe, Inese Liepiņa, Mārtiņš Burke-Burkevics, Mārtiņš Daugulis, Gundars Rēders, Jānis Domburs, Ieva Brante u.c. Prieks, ka vairāki respondenti kā uzticamu nosaukuši arī laikrakstu *Auseklis*. Sniegtās atbildes kopumā apliecina cilvēku uzskatu, ka viņi informāciju spējot izvērtēt un varot izvairīties no nepatiesu ziņu ietekmes. Tomēr vairāk nekā puse (53%) atzinuši, ka joprojām būtu noderīgas papildu zināšanas,

Vai esat saskāries ar viltus ziņām?

Kāda veida medijpratības veicināšanas pasākumi jūs interesētu?

ko visvairāk vēlētos iegūt pašos medijos. Kāds respondents gan atbildējis, ka dažādu semināru un informācijas daudzums kļuvis pārliks, tādēļ vien griboties izslēgt datoru un atgriezties pie *podziņtelefona*...

Pie vairākiem jautājumiem daļa respondentu piebilda, ka informāciju rūpīgi pārbauda, izvērtē un salīdzina. Viens respondents atzīst, ka pēc pēdējo pāris gadu notikumiem pasaulē izvērtēt informācijas patiesumu kļuvis īpaši sarežģīti. Daudzās atbildēs uzsvērtā kritiskās domāšanas nozīme, lai izvairītos no dezinformācijas negatīvās ietekmes. Savukārt, lūgti nosaukt savus mediju lietošanas principus, vairums kā galveno uzsvēruši ziņu avota pārbaudi. Tāpat aptaujas dalībnieki pievērs uzmanību faktiem, teksta noformējumam un pa-reizrakstībai, autoram, atsaucēm.

Personiskās attieksmes un kritiskās domāšanas nozīme sabiedrībā

Bibliotēkas kā viens no izglītotājiem

Lielu ieguldījumu medijpratības veicināšanā sniedz bibliotēkas, kas ir viens no tā saucamajiem medijpratības mentoriem. Šai jomai pēdējos gados pastiprinātu uzmanību pievērs arī Limbažu Galvenā bibliotēka (LGB) un citas novada bibliotēkas. LGB Klientu apkalpošanas centra vadītāja Zane Balode novērojusi, ka jaunākā paaudze ir zinošāka informācijas meklēšanā, vienlaikus viņa atzīst, ka ne vienmēr avoti tiek izmantoti rūpīgi. Tikmēr senioru paradumi ir dažādi. Daļa uzticas tikai tradicionālajiem medijiem, citi arvien aktīvāk cenšas apgūt digitālās prasmes, izmanto sociālos tīklus. Viņa gan piebilst, ka aizvien vairāk iedzīvotāju interneta resursus lieto mājās vai savās viedierīcēs nevis bibliotēkā, tāpēc ar jautājumiem par kādas ziņas patiesumu pie bibliotekāra vēršas reti. Vienlaikus viņa secinājusi, ka internetā lietotāji vairs neuzķeras, piemēram, uz e-pastā saņemtām krāpnieciskām vēstulēm, kā tas bijis pirms vairākiem gadiem. Citi uzrunāti novada pagastu un pilsētu bibliotēku vadītāji piekrīt, ka kopumā apmeklētāji kļuvuši zinošāki, piesardzīgāki, vairāk izvērtē informāciju. Ja ko nesaprot, vēršas pēc padoma arī pie bibliotekāra. Taču joprojām ir arī tādi, kuri savus paradumus nemaina, un viņus pārliecināt ir grūti. – *Mums kā bibliotekāriem nākas būt lieliem diplomātiem. Ne katram var vienkārši norādīt, ka tā ir viltus ziņa... Cilvēks reizēm ir tā "ieciplējies" uz savu patiesību, ka neko citu negrib dzirdēt, – atzīst Salacgrīvas bibliotēkas vadītāja Hedviga Inese Podziņa. Līdzīgu viedokli pauž arī vairāku pagastu bibliotekāri.*

Lai sasniegtu savus klientus, bibliotēku darbinieki ikdienā izmanto dažādus komunikācijas kanālus – sociālos medijus, mājaslapu, tiešsaistes un klātienē seminārus. – *Aicinām savus lasītājus uzticēties zināmiem ziņu avotiem, piemēram, sabiedriskajiem medijiem, nevis sociālajiem tīkliem, kur cilvēki bieži dalās ar nepārbaudītu informāciju. Bieži gadās, ka tieši tur cilvēki izlasa tikai virsrakstu, īpaši neiedziļinoties saturā, un dalās ar to tālāk. Savukārt dau-*

*ziem šķiet – ja ar kādu ziņu dalījies pazīstams cilvēks, tad tā ir patiesa. Mūsdienu steidzīgajā laikmetā visu gribas uzzināt ātri, pietrūkst laika un vēlēšanās informāciju izvērtēt kritiski, tāpēc diemžēl nepatiesas informācijas gūstā mēdz iekrist arī cilvēki ar labu izglītību, augsti kvalificēti speciālisti, pedagogi un citi, – novērojusi Z. Balode. Runājot par viltus ziņu negatīvo ietekmi, sarunbiedre atzīmēja – ja cilvēks būs noticējis kādai ziņai vienkārši izklaides nolūkos un ar to nedalīsies, tas tālejošas sekas, iespējams, neradīs. – Taču šādas vēstis īpaši negatīvi var ietekmēt bērnus un jauniešus, uztveri un spēju kritiski domāt. To izjūtam ikdienā, tāpēc piedāvājam skolām speciāli sagatavotas mācību stundas par šiem jautājumiem. Arī paši pedagogi nereti mums lūdz noorganizēt nodarbības skolēniem, tātad tas ir aktuāli, – atklāj Z. Balode. Savukārt ar senioriem vairāk notiek individuālas sarunas, īpaši izteikti tas ir pagastu bibliotēkās. Viņa min vēl kādu piemēru, ar ko nācies saskarties pēdējā laikā: – *Sociālajos tīklos ir slēgtas grupas par dažādām tēmām, un tajās esošie cilvēki mēdz tik ļoti noticēt attiecīgās grupas viedokļu līderiem, ka pārliecināt viņus par pretējo ir ļoti grūti.**

Lai bibliotekāri varētu sniegt apmeklētājiem patiesu informāciju par dažādiem jautājumiem, ieteikt labākos ziņu avotus, viņiem vispirms jāizglītojas pašiem. Z. Balode kā ļoti vērtīgu uzskata iespēju nepārtraukti papildināt savas zināšanas dažādosursos, ko darbinieki labprāt arī dara, tāpat daļa arvien apgūst jaunas prasmes pašmācības ceļā. Pašreiz Latvijas Nacionālā bibliotēka organizē apjomīgas mācības *Medijpratības meistari*, kuru mērķis ir sagatavot mentorus, kas apgūtās zināšanas spētu nodot gan kolēģiem, gan pārējai sabiedrībai. Tajās piedalās arī LGB sistēmbibliotekāre Ieva Zaķe. Jau pavasarī iegūtās zināšanas viņa izmantošot, lai organizētu nodarbības vecāko klašu skolēniem, turpmāk tādas iecerētas arī citām mērķauditorijām. – *Nepieciešama vien iedzīvotāju vēlme saņemt zināšanas, ko bibliotēka var sniegt, – mudina Z. Balode.*

Interese par medijpratību pieaug

Kultūras ministrijas (KM) Mediju politikas nodaļas eksperte Agnese Berga, atsaucoties uz KM un *Latvijas faktu* 2020. gadā veikto pētījumu, atklāj, ka cilvēki aizvien kritiskāk vērtē savu spēju analizēt informāciju, arvien vairāk atzīstot, ka viņiem pietrūkst zināšanu, kā atšķirt patiesu informāciju medijos no tendenciozas un maldinošas. Tāpat esot gana daudz gadījumu, kad sanācis noticēt nepatiesai informācijai. Viņa pozitīvi vērtē, ka sabiedrībā kopumā pieaug interese par medijpratību un prasmi pazīt uzticamu žurnālistiku. Interesi par medijpratību apliecinājuši vairākums pētījuma dalībnieku – 58%, tas ir par 23% vairāk nekā 2017. gadā, kad tika veikts pirmais šāda veida pētījums.

Vienlaikus A. Berga uzsver, ka kļūt par dezinformācijas upuri šodien ir tik viegli kā nekad. – *Dezinformācijas nolūkos ne vien tekstos, bet arī audiovizuālais saturs, tīmekļvietnes, pastkastītes saņemtais vēstules, atsevišķos gadījumos arī laikrakstu formāts, sevišķi vēlēšanu kontekstā, var tikt radīts ar nolūku izplatīt dezinformāciju, apzināti pārveidots, lai maldinātu patērētāju, – atzīmē A. Berga. Minētā pētījuma dati rāda,*

ka biežāk maldinošai informācijai notic seniori. Tāpēc KM pērn īstenoja informatīvu un izglītojošu tieši senioru mērķauditorijai adresētu sociālo kampaņu *Viltus ziņas ir lipīgas!*. Tās mērķis ir mainīt senioru uzvedību, lai viņi ne vien neuzķertos uz viltus ziņām, bet arī paši tās neizplatītu. Tika aktualizēti vairāki vienkārši medijpratības soļi, lai palīdzētu izvērtēt jebkuru informatīvo vēstījumu. Vēl eksperte uzsver, ka medijpratība nepārtraukti jāpilnveido, tāpēc katru gadu tiek īstenoti vēl citi pasākumi un semināri, lai uzlabotu medijpratības mentoru – pedagogu, bibliotekāru, darbā ar jaunatni iesaistīto – zināšanas.

Sagatavoja **Aiga EVERTOVSKA**

Projektu finansē Mediju atbalsta fonds no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem.

MAF
Mediju atbalsta fonds

Par publikācijas saturu atbild projekta īstenotāja – SIA «Izdevniecība Auseklis». Projekta Nr. 2022.LV/TMA/28